

В.О. Манько

**КОМПЛЕКС НИЖНЬОГО ШАРУ
СТОЯНКИ САБІВКА 1 І ПРОБЛЕМИ
КОНВЕРГЕНТНОГО РОЗВИТКУ
АРХЕОЛОГІЧНИХ КУЛЬТУР У МЕЗОЛІТІ**

*Статтю присвячено матеріалам нижнього шару стоянки Сабівка 1, розглянуто проблеми кон-
вергентного розвитку низки культур мезоліту Східної Європи.*

Останнім часом дослідження кам'яної доби Східної України привело до відкриття понад 20 стоянок фіналу палеоліту й мезоліту на території Луганської та Донецької областей України, крем'яна індустрія яких відрізняється переважно відщеповою технікою розщеплення, заснованою на вживанні багатоплощинних нуклеусів при застосуванні жорсткого відбійника. Комплекси виробів із вторинною обробкою таких пам'яток характеризуються значним переважанням виробів на відщеплах, пластинчатих відщеплах, коротких пластинах; геометричні комплекси містять високі трапеції симетричних обрисів із прямими чи увігнутими сторонами. Геометричні мікроліти вироблені, як правило, із застосуванням псевдомікрорізьцевої технології. У літературі це явище отримало назву «зимівниківська культура»¹.

Нині зимівниківську культуру дослідники розглядають як великий культурний масив, який охоплює простір Дніпровського Надпоріжжя, Подонеччя, а також басейни лівобережних приток середньої течії Дніпра². Автор схиляється до думки, що регіон поширення зимівниківських пам'яток був набагато меншим і займав лише степову частину Подонеччя³. Далі вжито назву «зимівниківська культура» у вузькому (за В.О. Маньком) значенні. Як здається, питання про географічний ареал поширення зимівниківських пам'яток є дуже важливим. Річ зовсім не в тому, що різні дослідники мають розбіжності у поглядах на інтерпретацію деяких комплексів мезолітичної епохи. Питання про культурну ідентифікацію комплексів з високими трапеціями, на мій погляд, пов'язане з більш складним і малодослідженим аспектом археології мезоліту, а саме — з питанням про співвідношення культурних контактів і конвергентних процесів.

Пам'ятки зимівниківської культури нині відомі на правому березі Дінця: Маяки; на р. Лугань (права притока Дінця): Сабівка 1 (верхній і нижній шари)⁴, Сабівка 2⁵, Хороше⁶; у балочних системах схилів Донецького кряжа: Зимівники 1:2-3⁷, Врубівка⁸, Минчекур⁹; на р. Борова (ліва притока Дінця): Преображенне; на р. Мокрий Єланчик (впадає в Азовське море): Петропавлівка¹⁰; у басейні р. Вовча (ліва притока Дніпра): Кремінна Гора¹¹, Моспінє (балочна система р. Кальміус, басейн Азовського моря)¹².

Стоянка Сабівка 1 займає особливе місце серед пам'яток зимівниківської культури. По-перше, це стратифікована пам'ятка з двома культурними шарами; по-друге, комплекс нижнього шару характеризує найдавніший етап розвитку культури і є найчисленнішим зимівниківським комплексом. Відповідно, більшість проблем, пов'язаних з генезою зимівниківської культури, можна вирішувати на основі аналізу саме комплексу нижнього шару Сабівки 1.

Сабівка 1. Нижній шар. У 1989—1991 рр. експедиція Луганського краєзнавчого музею проводила дослідження стоянки Сабівка 1 (Луганська обл., Сло-

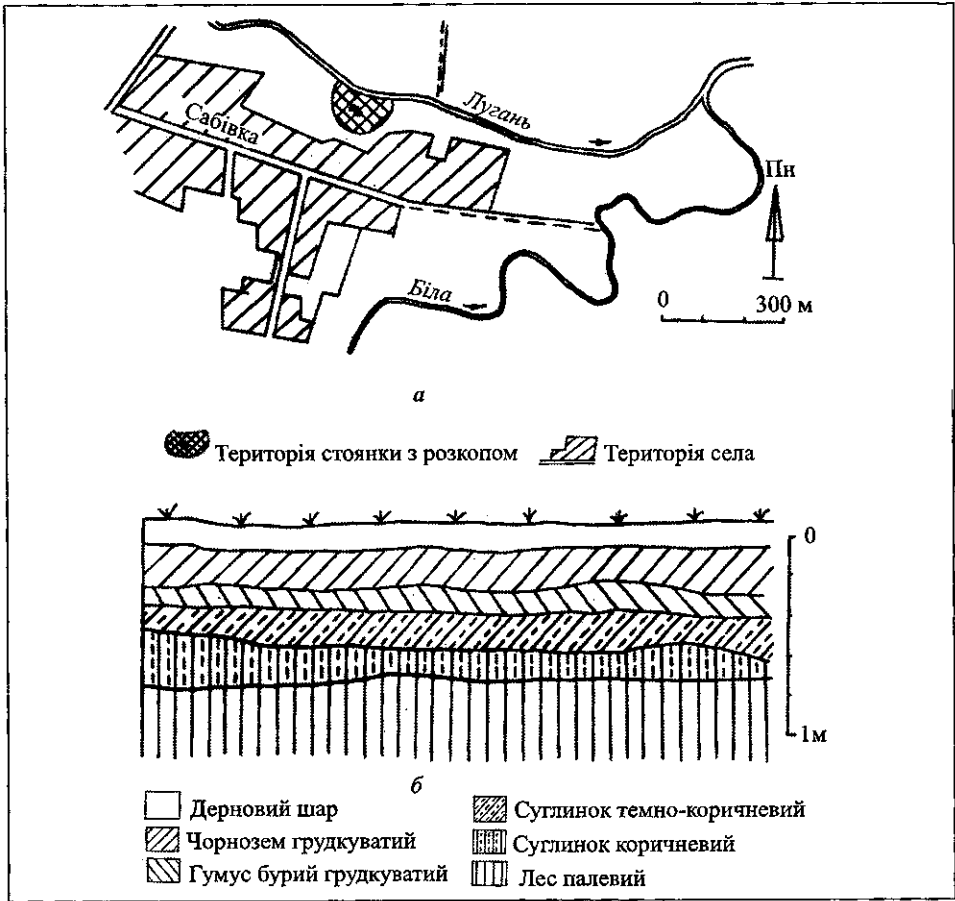

Рис. 1. Сабівка 1. Нижній шар: а — ситуаційний план; б — стратиграфічний розріз

в'яносербський район, с. Сабівка). Стоянка розташована на північній околиці села на стику першої та другої терас правого берега р. Лугань (рис. 1, 1), на узвишші, яке обмежене зі сходу давньою балкою, що в сучасності майже заповнилася землею. Стоянка знаходилася за 15—20 м від річки на висоті 7—9 м від літнього рівня води. Розкоп площею 285 м² був закладений у північній частині узвишшя. Рівень сучасної денної поверхні в межах розкопу падає у північному напрямку, перепад сягає 0,1—0,2 м на 1 м.

Установлено таку стратиграфію на південному боці розкопу (рис. 1, 2): дерновий шар 0,1—0,15 м; чорнозем грудкуватий 0,15—0,25 м; гумус бурий грудкуватий 0,1—0,2 м; суглинок темно-коричневий гумусований 0,15—0,25 м; суглинок коричневий 0,15—0,25 м; лес палевий, простежений до глибини 0,2—0,3 м. У північній частині розкопу через наявність глибокої оранки та процесів змивання отримано менш повний стратиграфічний розріз, спостерігається чергування літологічних шарів без плавних переходів. Культурний шар фінальнопалеолітичного часу знаходився у нижній частині коричневого суглинку та у верхньому прошарку палевого лесу. У літологічних шарах, що залягали вище, також простежено перевідкладений культурний горизонт кам'яної доби, що містить матеріали пізнього мезоліту — неоліту. На думку М.Ф. Веклича та Н.М. Герасименко¹³, шар коричневого суглинку на стоянці слід відносити до пребореального часу. Отже, розташування культурного шару на межі коричневого суглинку та лесу може бути свідченням фінальнопалеолітичного віку комплексу.

Знахідки фінальнопалеолітичного комплексу Сабівки 1 репрезентовані 8042 виробами із кременю, 32 виробами із кварциту, 1 виробом зі сланцю, а також поодинокими невизначеними кістками тварин і мушлями. У плані знахідки утворюють овальне скупчення, витягнуте вздовж лінії південний схід —

північний захід, площею 25 × 8 м, із чіткими межами, що простежуються за щільністю знахідок, яка коливається від 20 до 300 предметів на 1 м².

На окремих ділянках простежується скупчення дрібних лусочок на площі 0,2—0,4 м² — від 56 до 206 предметів, що свідчить про добру збереженість окремих ділянок стоянки. Гомогенність комплексу нижнього горизонту певним чином ілюструють результати ремонту. Здійснено 8 аплікацій: 5 пар перетинів пластинчатих заготовок та 3 аплікації різців із різцевими відщепками. Відстань між предметами, що склалися, — від 1 до 10 м; загалом аплікації охоплюють усю площу скупчення.

Сировиною для кременевих виробів нижнього горизонту був жовновий кремій чорного та сірого кольорів, джерелом якого могло бути місце виходу кременю в балці Вила на південній околиці м. Зимогір'я, яке розташоване за 8 км від стоянки. Рідше використовували гальковий кремій.

Типологічний склад кременевих виробів наведено в таблиці.

Інформацію з техніки розщеплення загалом дає аналіз нуклеусів — 71 екз. (0,9 %), у тому числі 11 первинних та 60 вторинних.

Серед первинних нуклеусів 6 на гальках та 5 із жовнового кременю. Вісім нуклеусів — із підготовленими скошеними площадками.

Вторинні нуклеуси за кількістю ударних площадок поділяють на одно-, дво- та багатоплощинні. Якість первинної сировини істотно впливала на технологію розщеплення. Так, з 16 нуклеусів із гальки — 9 (56 %) від пластинчатих заготовок, а з 44 нуклеусів із жовнового кременю фасетки пластин мають лише 8 нуклеусів (18 %).

Одноплощинних нуклеусів — 14. Десять із них — одnobічні зі скошеними площадками, із необробленими внутрішніми сторонами, вкритими жовною кіркою (6 екз.), або зі слідами природних розломів (4 екз.). Вісім таких нуклеусів — сплюснені (рис. 2, 2—8; 3, 9), 2 — на стовбчастих гальках. Ще 4 нуклеуси — конічні (рис. 2, 1—4; 3, 6). П'ять одноплощинних нуклеусів мають фасетки пластинок, 9 — від відщепів.

Двоплощинних нуклеусів — 24. Дванадцять із них — човноподібні, сплюснені з негативами пластинок (2 екз., рис. 3, 1, 5) та відщепів (10 екз., рис. 3, 7; 4, 2, 5). Ударні площадки човноподібних нуклеусів у двох випадках старанно підправлені, у 10 випадках — оформлені одним сколом. Внутрішні боки оброблені недбало, більшість — із залишками природної кірки.

Три двоплощинні косоплощинні нуклеуси мають негативи зустрічного зняття пластинок та відщепів, причому відщепи сколювали по одному із широких боків, а пластинки — за торцем. Один нуклеус від відщепів — із негативами зустрічного сколювання в паралельних площинах. Три нуклеуси призматичні, із негативами пластинок і відщепів, у тому числі косоплощинний та два прямоплощинні. П'ять нуклеусів від відщепів мають суміжні площини зняття, причому в 4 випадках площини зняття одночасно були ударними площадками, а в одного нуклеуса зняття відщепів проводилось із суміжних ударних площадок.

Сабівка 1. Вироби із кременю

Вироби	Кількість	%
Нуклеуси	71	0,9
Нуклеоподібні уламки	49	0,6
Пластинчаті заготовки	1019	12,6
Поздовжні сколи з нуклеусів	37	0,5
Реберчасті сколи	3	0,05
Різцеві відщепки	82	1
Відщепи	6276	78
Відбійники	3	0,05
<i>Вироби із вторинною обробкою</i>	502	6,3
Геометричні мікроліти	58	11,6
Скребачки	102	20,4
Різці	147	29,3
Комбіновані знаряддя	19	3,7
Скобелі	18	3,6
Мікрорізці	13	2,5
Пластинчаті заготовки з ретушю	56	11,2
Відщепи з ретушю	56	11,2
Уламки знарядь	14	2,7
Сколи підправки знарядь	13	2,6
Сокири	3	0,6
Одиничні форми	3	0,6
Усього	8042	100

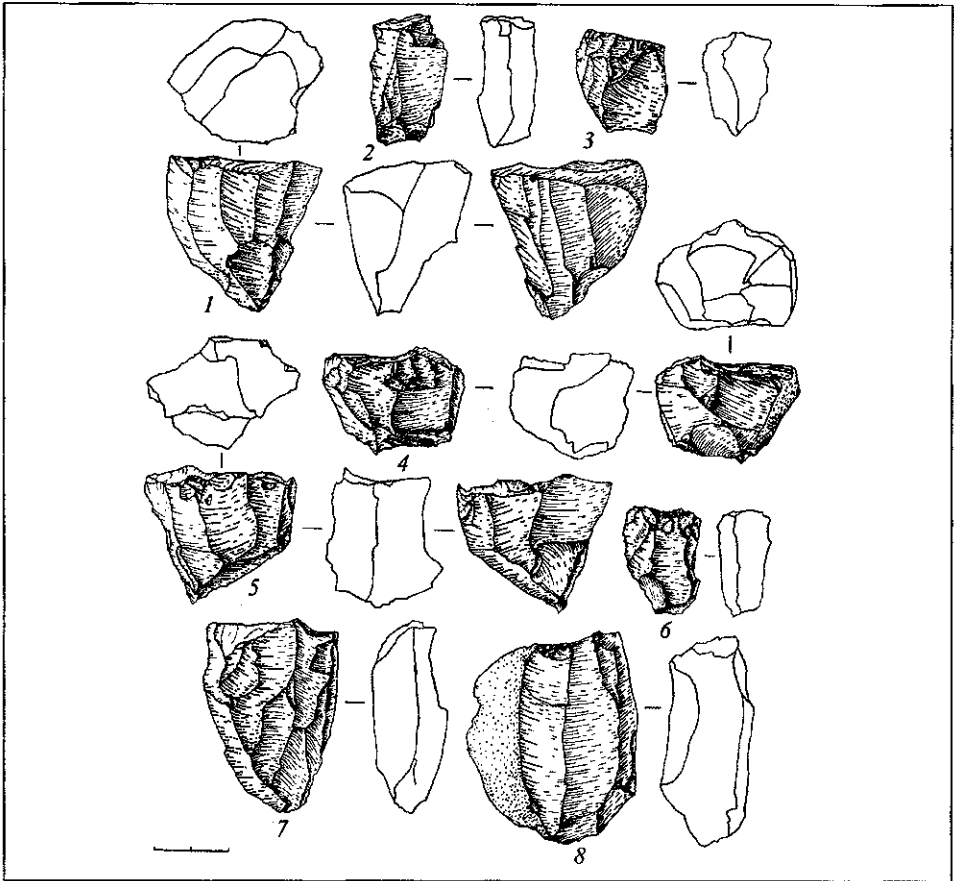

Рис. 2. Сабівка 1. Нижній шар. Нуклеуси

Триплощинних нуклеусів — 5, усі — від відщепів. Три з них — сплюснені (рис. 2, 4). Ще 2 — конічної форми зі слідами зустрічного сколювання на одній з ударних площадок.

Сімнадцять нуклеусів — багатоплощинні від відщепів, у тому числі 9 кубоподібних, 4 дископодібні (рис. 3, 3, 8; 4, 1) та 4 аморфні, максимально спрацьовані.

Розміри нуклеусів значно варіюють — від $2,6 \times 1,6$ до $5,8 \times 5,3 \times 3,5$ см. Де-в'ять нуклеусів максимально спрацьовані, інші наближені до середньої стадії розщеплення.

У комплексі — 49 нуклеоподібних уламків (0,6 %), які мають 1—2 негативи відщепів. Розміри від $3,2 \times 2,5 \times 1,7$ до $7,2 \times 4,8 \times 4,8$ см; як відбійники (3 екз., 0,05 %) використовували великі гальки яйцеподібної форми.

Ми маємо 1019 (12,6 %) пластинчатих заготовок та їх перетинів. Більшість із них вигнуті в профілі, недбало огранені. Цілих виробів — 220 (1 %), різноманітних перетинів — 779 (79 %). Для всіх груп пластинчатих виробів притаманне превалювання проксимальних перетинів, усього їх — 416 (41 %), медіальних і дистальних перетинів менше — 267 (27 %) та 116 (11 %) відповідно. Імовірно, була орієнтація переважно на двочленний поділ пластинчатих заготовок.

Більшість із 37 (0,5 %) поздовжніх сколів із нуклеусів вигнуті у профілі, із грубим огрануванням. Найвні також 3 реберчасті сколи (0,05 %), 82 (1 %) різцеві відщепки.

Відщепи — найчисленніша категорія серед виробів комплексу — 6276 екз. (78 %).

Частка первинних відщепів є відносно високою (20,5 %), що свідчить про доволі значну роль первинної обробки на стоянці. Більшість відщепів є відходами виробництва, оскільки 90 % з них мають розміри до 3 см і непридатні для виготовлення знарядь.

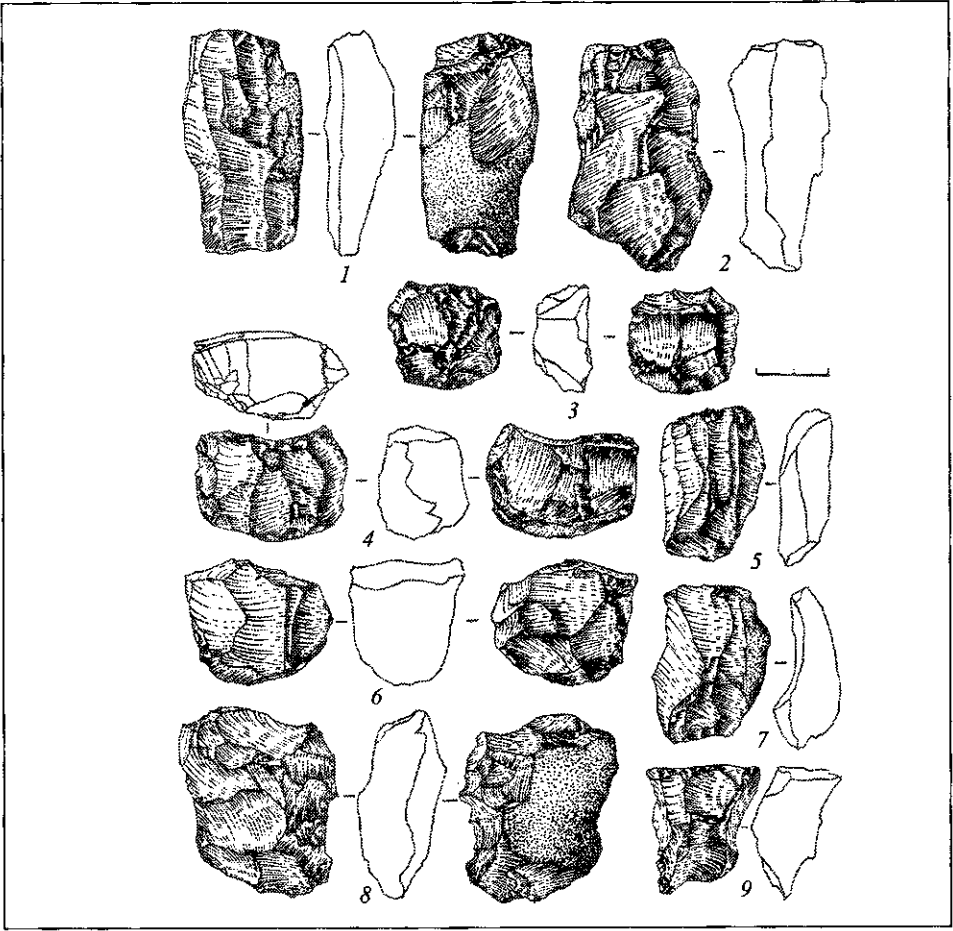

Рис. 3. Сабівка 1. Нижній шар. Нуклеуси

Загалом, як видно, техніка розщеплення відзначається яскраво вираженим відщеповим характером: відщепів у комплексі в 6 разів більше, ніж пластинчатих заготовок. Отримання відщепової заготовки було метою розщеплення більшості нуклеусів, при цьому використовували такі архаїчні типи, як кубоподібні та дископодібні нуклеуси. Водночас, як зазначалося вище, техніка розщеплення залежала від первинної сировини. Можливо, відщепова техніка в цьому випадку є не усталеною культурною традицією, а результатом деградації пластинчатої техніки. Подібна деградація цілком могла бути пов'язаною з освоєнням виготовлення геометричних мікролітів, для чого, як показано нижче, не були потрібні якісні пластинчаті заготовки.

Виробів із вторинною обробкою — 502 (6,3 — 100 %). Геометричний комплекс складається із 58 кременевих (11,6 %) та 2 кварцитових виробів, у тому числі 54 трапецій і 4 трикутників.

Виділено такі групи виробів.

1. Трапеції симетричні з кругорегушованими сторонами, або такі, що мають слабо виражену асиметрію, високих чи середньовисоких пропорцій — 37 екз. (рис. 5, 1—6, 10—13, 21—27, 34—37, 39—41, 45, 46, 49, 51—54, 56). Вироби цього типу дуже різноманітні. Передусім трапеції цієї групи варіюють у розмірах. Деякі з них — велетенських розмірів, до 3,5 см заввишки, нагадують так звані малі транше (рис. 5, 1—3). Натомість є й мініатюрні трапеції заввишки менше 1 см (рис. 5, 51—54). Більшість трапецій цієї групи — з увігнутими поверхнями, але трапляються поодинокі вироби зі ступінчастими (рис. 5, 10) і рівними поверхнями (рис. 5, 23, 26, 27). Дуже цікавою є трапеція з виїмчастими поверхнями, регушованими з черевця (рис. 5, 34).

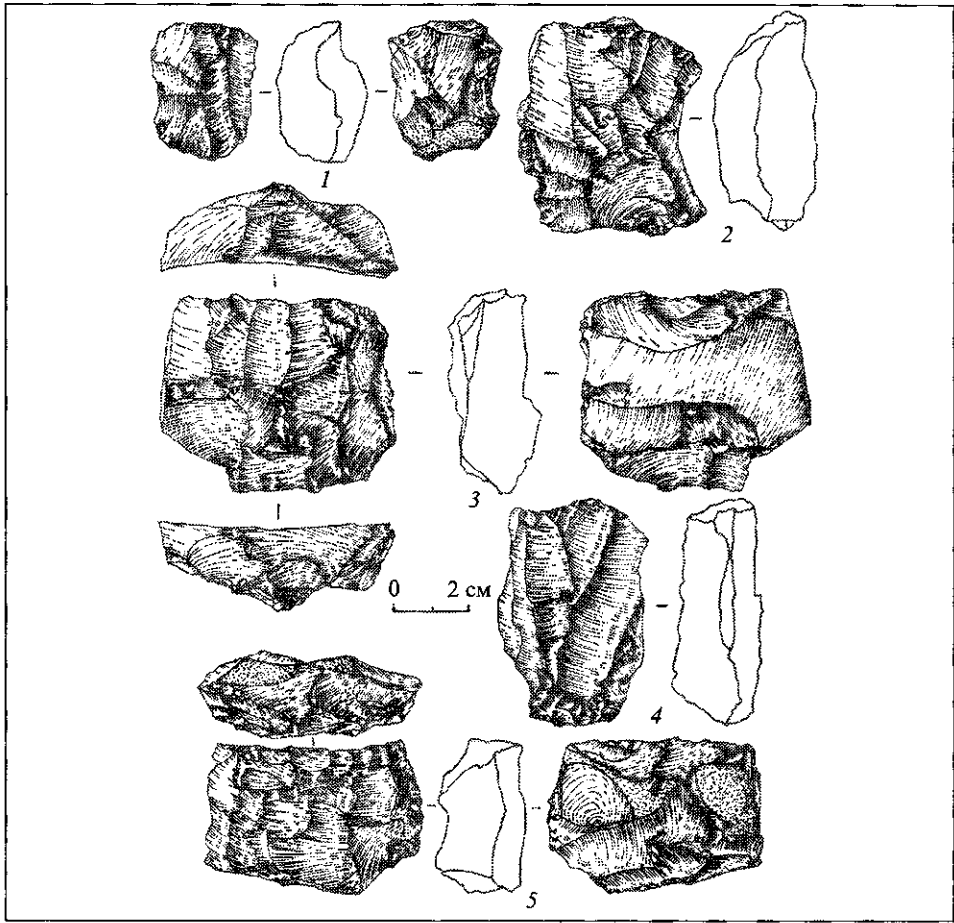

Рис. 4. Сабівка 1. Нижній шар. Нуклеуси

2. Асиметричні середньовисокі трапеції — 17 екз. (рис. 5, 7—9, 14—16, 19, 20, 28, 30—33, 38, 43, 44, 50). Вироби цієї групи відрізняються від попередньої досить умовно. Майже всі вироби попередньої групи також мали слабо виражену асиметрію. У багатьох випадках асиметрія виробу зумовлена наявністю на куточку трапеції незафасетованого мікрорізевого сколу (рис. 5, 16, 28, 30—33). Саме з такими трапеціями, можливо, пов'язана серія з 13 псевдомікрорізців (рис. 5, 55).

3. Середньовисокі та високі трикутники, які мають симетричні обриси з круторетушованими поверхнями, — 4 екз. (рис. 5, 17, 18, 29, 42). Загалом трикутники відрізняються від трапецій лише точковою верхньою основою. Один із трикутників має мікрорізцевий скол на куточку (рис. 5, 29).

Дуже цікаво, що для виготовлення геометричних мікролітів досить рідко використовували відщепи. Більшість виробів — на пластинчатих заготовках. Такі заготовки могли бути різної ширини, як правило, недбало ограновані. Складається враження, що використовували скорочені заготовки, а саме — пластинчаті відщепи. Якщо це так, то досить зрозумілим стає факт застосування саме псевдомікрорізевої техніки, або ретушування зламів. Запровадження класичної мікрорізевої технології мало б ґрунтуватися на обробці пластин, довжина яких давала б змогу застосовувати технології, пов'язані з попереднім оформленням на заготовці двох виїмок.

Скребочок — 102 (20,4%). Як заготовки для них застосовували переважно відщепи. Скребочок на пластинчатих заготовках усього 6. Скребочки мають невеликі розміри; переважають вироби завдовжки 3—5 см. Більшість із них — кінцеві, виділяються кінцевобокові та подвійні скребочки, а також одиничні форми.

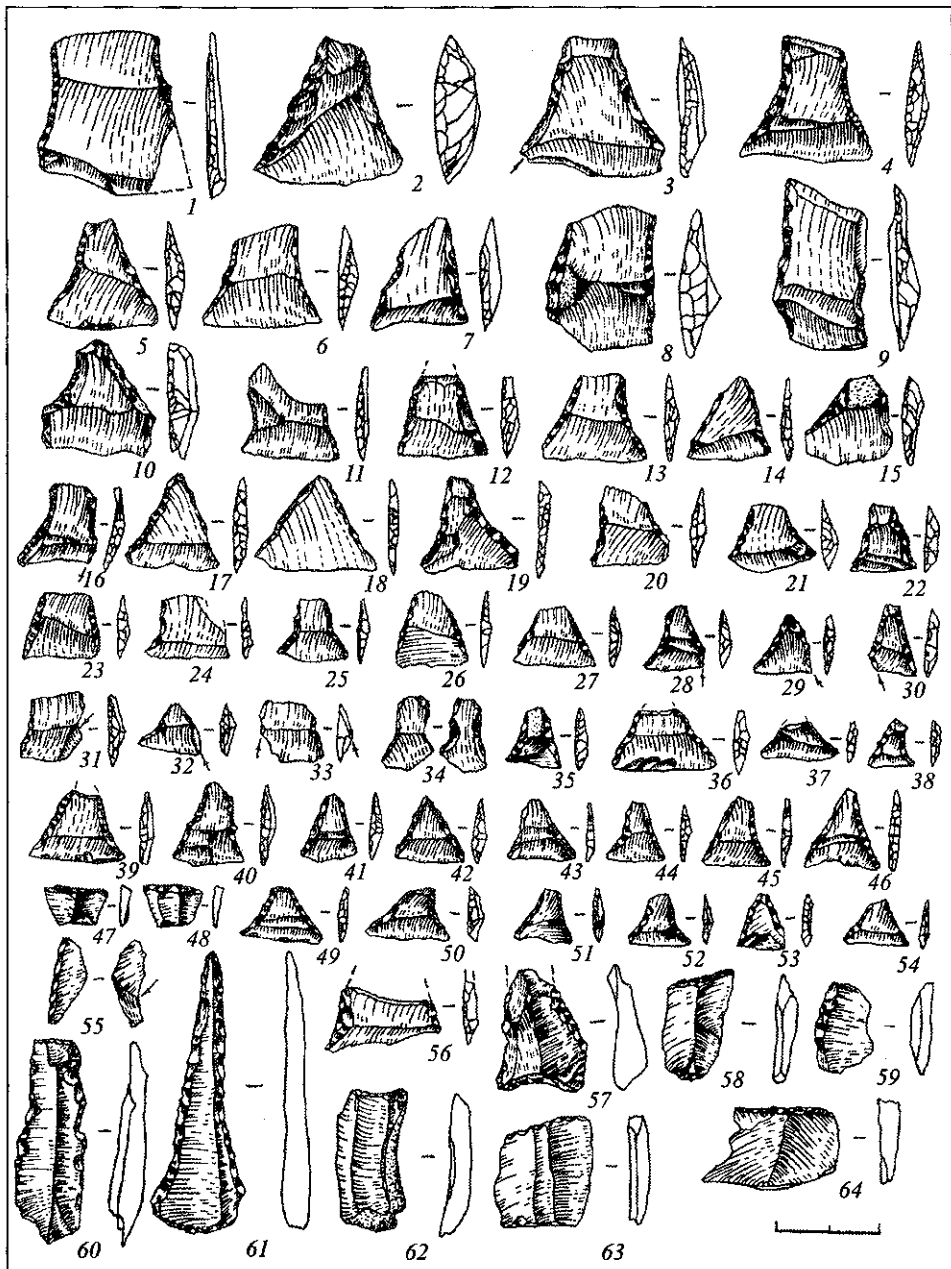

Рис. 5. Сабівка I. Нижній шар: 1—46, 49—54, 56 — геометричні мікроліти; 47, 48, 55—64 — вироби із вторинною обробкою

Кінцевих скребачок — 77, у тому числі 71 на відщепках та 6 на пластинах. За формою робочої кромки виділяються скребачки з опуклими лезами — 51 (рис. 6, 1, 3, 5, 7, 8, 15, 20; 7, 11, 12), зі скошеними опуклими лезами — 13 (рис. 6, 6, 13, 14), прямолезові — 10 (рис. 7, 13) та 3 — із виїмками вздовж опуклого леза (рис. 6, 2). Зазвичай краї заготовок не ретушували, лише 2 скребачки мають дрібну ретуш по одному з країв. При оформленні кромки найчастіше використовували напівкруглу ретуш — 71 випадок, наявні також 4 скребачки з пологоретушованими лезами та 2 скребачки високої форми з лезами, оформленими крутою уступчастою ретушшю. Переважають скребачки на заготовках із субпаралельними краями — 56; на заготовках, що звужуються до основи, — 15. Виробів на цілих заготовках — 28, на усічених — 49, у тому числі 7, усічених близько до леза.

Рис. 6. Сабівка 1. Нижній шар. Скребки

Усі подвійні скребачки (15 екз.) — кінцеві на відщепях. При оформленні леза використовували напівкруту ретуш. Шість скребачок — із двома опуклими лезами (рис. 6, 9, 11, 13), у тому числі 1 — з лезами на протилежних боках заготовки (рис. 6, 11). У 3 скребачок — діагонально скошені леза, в одному випадку — прямі, у двох — опуклі (рис. 6, 10, 22). Ще одна скребачка має опуклі леза, скошені в один бік. У двох скребачок опукле лезо поєднується з лезом на куточку. Ще у 2 — з прямим лезом. І остання подвійна скребачка має опукле та увігнуте леза.

Кінцевобокових скребачок — 4. Усі на відщепях. В однієї з них лезо оформлене напівкрутою ретушшю на кінці та пологою по краю заготовки. Ще одна скребачка — з опуклим лезом із напівкрутою ретушшю та боковим лезом, грубо ретушованим зі спинки. Дві скребачки — підтрикутної форми з лезами, оформленими напівкрутою ретушшю (рис. 6, 23).

Інші скребачки — бокова на масивному нуклеоподібному відщепі із дископодібного нуклеусу (тип «рабо»), прямокутна з напівкрутою скребковою ретушшю по периметру (рис. 6, 21), 3 скребачки на уламках та 1 — на поперечному сколі із нуклеусу.

Як видно, визначальною рисою скребачкового комплексу є переважання кінцевих форм за повної відсутності округлих та фактичної відсутності випадків ретушування країв заготовок.

Різців — 147 (29,3 %). Виділяються різці бічні, кутові, серединні, поперечно-кутові, поперечні. Білатеральні різці виділені в окрему групу.

Бічних різців — 70, у тому числі 40 косоретушних (рис. 8, 1, 3, 6, 10–12, 15–20, 25–26), 21 виімчаторетушний (рис. 8, 2, 24), 7 поперечноретушні (рис. 8, 14) та 2 опуклоретушні. Більшість бокових різців — великі, завдовжки

понад 3 см — 54 екз. За формою заготовок переважають різці на відщеплах — 47, на пластинчатих заготовках — 23 вироби. На цілих заготовках — 31 різець, на усічених — 39. Найчастіше негативи різцевих сколів опускаються нижче середини заготовки — у 44 випадках. Однофасетних різців — 58, багатофасетних — 12. У 43 різців негатив різцевого сколу із черевця, у 27 — зі спинки. Подвійних різців — 3. Ретушування краю заготовки не застосовували.

В окрему групу виділено подвійні бічні різці: 19 екз. Дванадцять із них — на пластинах, 7 — на відщеплах. Наявні такі типи різців: бокові косоретушні — 10, у тому числі 5 діагональних (рис. 8, 7, 13) та 5 із кінцями, скошеними ретушню в один бік (рис. 8, 9, 24), один з яких — потрійний (рис. 8, 24). Один різець — боковий пряморетушний діагональний, 2 — бокові виїмчоретушні діагональні. Інші різці цієї серії: виїмчоретушний білатеральний — серединний, боковий виїмчоретушний — кутовий, 2 бокові косоретушні, серединний — поперечно-кутовий та кутовий діагональний, 17 із різців серії — багатофасетні, 2 — однофасетні.

Кутових різців — 44 (рис. 8, 8, 21, 23): 17 різців — на пластинчатих заготовках, 27 — на відщеплах. За розмірами трапляються як великі (24), так і дрібні (20) вироби. Тридцять різців — на цілих, 14 — на зрізаних заготовках. У 17 різців негатив різцевого сколу опускається нижче середини заготовки. Тільки 6 різців багатофасетні, в одного з них — дрібна полого ретуш за краєм заготовки. Різцевий скол у 20 різців — зі спинки заготовки, у 24 — заходить на черевце. Один із кутових різців — білатеральний.

Двогранних серединних різців — 5 (рис. 8, 4). Два з них — на пластинах, інші — на відщепових заготовках. Різцеві сколи зроблені таким чином, що поздовжня вісь заготовки проходить по робочій кромці. У двох випадках один із різцевих сколів підроблено крутою ретушню.

Двогранних поперечно-кутових різців — 6. Усі на відщеплах, у тому числі 4 на великих. Один з них — подвійний, із двома різцевими сколами вздовж країв заготовки та з двома зустрічними поперечними сколами. У 3 виробів — попе-

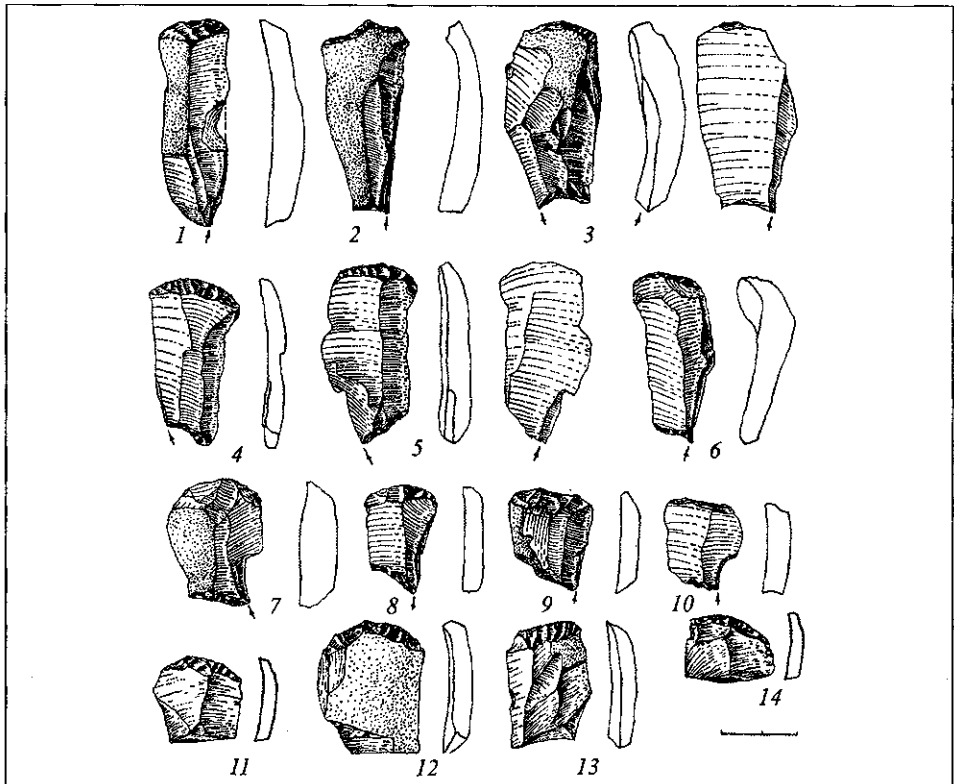

Рис. 7. Сабівка 1. Нижній шар: 1—10 — комбіновані знаряддя; 11—14 — скребки

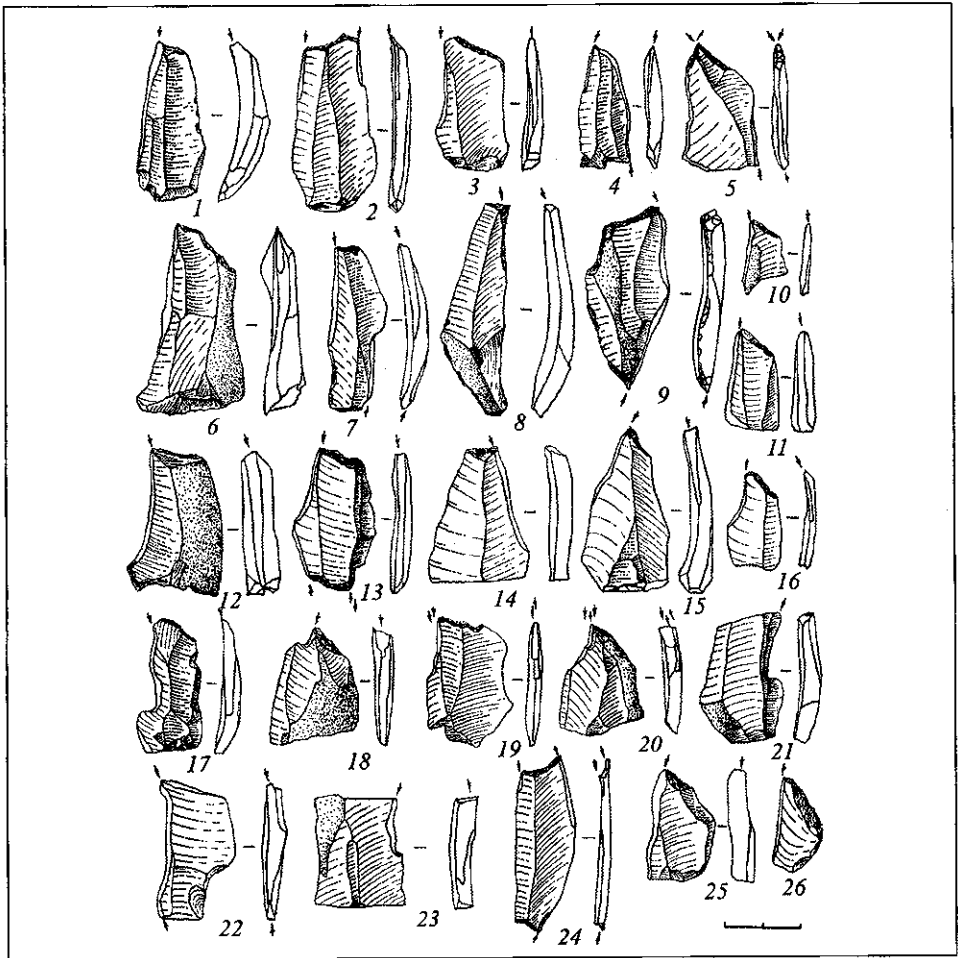

Рис. 8. Сабівка І. Нижній шар. Різці

речні різцеві сколи доходять до краю, а кутові опускаються нижче середини заготовки, ще у 2 різців — короткі фасетки різцевих сколів. Усі різці цієї групи — багатофасетні.

Поперечних різців — 3, усі дрібні за розмірами: на відщепках — 2, на пластині — 1. В одного з них поперечний скол зроблено зі зламу краю заготовки, у 2 — від краю виїмки. Один з різців із крайовими виїмками — із пологою ретушшю по краю, інший — із підтісуванням черевця.

Комбінованих знарядь — 19 (3,7%). Усі без винятку відображають комбінацію скребачка—різець. За формою поєднання робочих кромek виділено такі групи.

Скребачки кінцеві—бокові різці — 12 екз. (рис. 7, 3—8, 10). Скребачок із опуклими лезами — 7, зі скошеними — 2, з прямими — 4. Різці: косоретушні — 7, виїмчаторетушні — 5. У цій групі 4 вироби на пластинчатих заготовках та 9 — на відщепках.

Скребачки кінцеві—кутові різці — 5 екз. (рис. 7, 1, 2). Скребачки — 2 зі скошеними лезами, 3 прямолезові. Різці — на зламах заготовок. Усі вироби цієї групи — на відщепках.

Скребачка кінцева опуклолезова—різець двогранний серединний — 1 екз., виготовлений на пластині.

Скребачка бокова—різець боковий — 1 екз., на поперечному сколі з нуклеуса.

Скобелів — 18 екз. (3,66%). Два з них на відщепках, 16 на пластинчатих заготовках.

Скобелі на відщеплах — кінцевий на масивному усіченому первинному відщепі з пологою ретушшю по краю та 1 з боковою виїмкою, що займає увесь край заготовки. Виїмки оформлені напівкрутою великофасетною ретушшю.

П'ять скобелів — бокові: на цілій пластинці — 1 та на перетині пластинок — 4 (рис. 5, 60). Вироби мають по одній або по кілька крайових виїмок завширшки 0,5—0,7 см, оформлених дрібною крутою ретушшю.

Десять скобелів — кінцеві на пластинах, у тому числі 4 на цілих заготовках (рис. 5, 62) та 6 — на перетинах. Виїмки круторетушовані, розміщені між краями заготовок.

Ще один виріб — скобель на пластині з кінцевою та крайовою виїмками, оформленими пологою ретушшю.

Пластин із ретушшю — 56 (11,2 %). Цю групу складають вироби із крайовою ретушшю та ретушшю на зламі.

Виділено такі підгрупи.

1. Пластинки із притупленим краєм — 5 екз., у тому числі 2 цілих та 3 перетини. У трьох випадках край заготовки притуплено повністю, у двох — частково.

2. Вироби з пологою ретушшю — 6 екз., у тому числі пластина з ретушшю по одному краю і 5 медіальних перетинів пластин із ретушшю по одному краю. Деякі з них частково ретушовані з черевця.

3. Вироби із фрагментарною ретушшю утилізації по краях — 23, у тому числі 21 — по одному краю, 2 — по двох краях. Серед виробів цієї серії — ціла пластина (1), проксимальні перетини пластин (5), медіальні перетини пластин, пластинок (6) та мікропластинок (1), дистальні перетини пластин (2), пластинок (3) та мікропластинок (2).

4. Вироби з рівноусіченим крутою ретушшю кінцем — 11. Цілих виробів — 4, інші — на пластинах зі зрізаною основою (рис. 5, 64).

5. Вироби з косоусіченими кінцями — 11 екз., 3 з них — цілі (рис. 5, 58), 8 — із усіченими основами (рис. 5, 63), 5 — із рівноскошеними кінцями, 6 — зі скошеними кінцевими виїмками. Для 3 із них заготовками слугували пластини, для інших пластинки.

Відщепів з ретушшю — 56 (11,2 %). Дванадцять із них — відщепи із фрагментальною скребковою ретушшю. Відщепів із пологою ретушшю — 13, ретуш у 10 — із боку спинки, у 3 — із черевця. Одинадцять відщепів мають круту крайову ретуш, усі вони не ширші ніж 2 см (рис. 5, 59). Нарешті, 20 дрібних відщепів — з дрібною фрагментарною ретушшю утилізації.

Уламків із ретушшю — 14 (2,7 %) з розмірами 1—1,5 см; вони характеризуються фрагментарною крутою (10) та пологою (4) ретушшю та, ймовірно, є уламками знарядь.

Крайові сколи підправки знарядь — 13 (2,6 %). У цю групу зараховано різцеві відщепки з ретушшю. Чотири з них — сколи підправки бокових різців, 9 — відщепки кутових різців із крутою (2) та пологою (7) крайовою ретушшю.

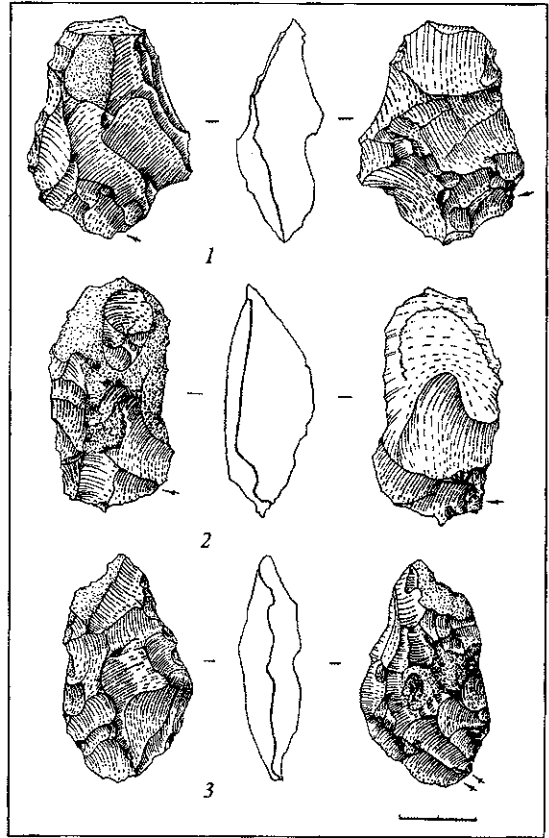

Рис. 9. Сабівка 1. Нижній шар. Сокири

Сокир — 3 (0,6 %), усі — оббиті з обох боків із траншеподібними сколами (рис. 9, 1—3). Імовірно, процес виготовлення сокир пов'язаний з багатоплощинними нуклеусами, які могли використовувати як заготовки макролітичних виробів.

Виробів одиничних типів — 3 (0,6 %), у тому числі проколка на пластині з круторетушованими краями, які сходяться (рис. 5, 6I); долотоподібний виріб із крутою ретушшо по трьох сторонах; уламок свердла (рис. 5, 57), виготовленого на відщепі із жальцем, оформленим напівкрутою ретушшо.

Вироби з інших порід каменю: 32 кварцитові вироби, у тому числі 2 згадані вище високі симетричні трапеції, 30 відщепів. Наявний також сланцевий плиточний ретушер.

Загалом ми можемо дійти таких висновків, виходячи з аналізу кам'яного інвентарю фінальнопалеолітичного комплексу Сабівка 1.

1. Комплекс відображує всі без винятку стадії обробки кременю: первинну оббивку жовен і гальок, розщеплення нуклеусів, вторинну обробку отриманих заготовок. Слід відзначити високу питому вагу (6,3 %) та різноманітність типів виробів із вторинною обробкою. Ці факти дають підстави припустити, що комплекс є залишками базової стоянки фінальнопалеолітичних мисливців.

2. Наявність серед виробів із вторинною обробкою високих і середньовисоких трапецій, у тому числі «малих транше», абсолютне переважання кінцевих скребачок за наявності подвійних, наявність численних серій бокових, бокових діагональних та інших типів подвійних різців, комбінованих знарядь і відщепова техніка розщеплення дають змогу синхронізувати фінальнопалеолітичний комплекс Сабівка 1 із комплексом Зимівники 1-3¹⁴, де також простежено поєднання дрібних та великих, типу «мале транше», середньовисоких і високих трапецій, виявлено загальні риси стратиграфічних умов залягання культурного шару. Багато спільних рис спостерігається також у разі порівняння комплексу Сабівка 1 із комплексом Зимівники 1-2, що датується серединою мезоліту¹⁵. Найяскравішою такою рисою є псевдомікрорізева техніка виготовлення середньовисоких і високих трапецій, наявність псевдомікрорізців. Подібність комплексів Сабівка 1 та Зимівники 1-2 особливо важлива, оскільки демонструє, що єдина культурна традиція в степовій зоні Північно-Східного Приазов'я розвивається протягом довготривалого часового проміжку, який хронологічно збігається з фіналом пізньольодовикової епохи — початком голоцену.

Загалом об'єднувальні риси кременевих комплексів, які характеризують ранні етапи зимівниківської культури, такі:

1) відщепова техніка розщеплення, яка ґрунтується на використанні багатоплощинних, дископодібних та кубоподібних нуклеусів;

2) наявність на всіх вищезгаданих комплексах середньовисоких і високих трапецій та трикутників із круто ретушованими, часто ввігнутими поверхнями, виготовленими найчастіше із застосуванням псевдомікрорізевої техніки;

3) переважання серед скребачок виробів кінцевих форм за наявності подвійних, стійка традиція виготовлення двограних серединних та поперечно-кутових, бокових косоретушних, у тому числі діагональних, різців.

На наступних етапах розвитку зимівниківські комплекси (Петропавлівка, Врубівка, Мінчекур, Моспино, Сабівка 1 — верхній шар) поступово втрачають описані риси внаслідок розвитку контактів з носіями культурних традицій донецької культури.

Отже, розвиток зимівниківської культури на ранньому етапі продемонстрував, що процес мезолітизації Донбасу пов'язаний з поширенням геометричних мікролітів у вигляді високих і середньовисоких трапецій. До початку розкопок нижнього шару Сабівки 1 і комплексу Зимівники 1-3 у Східній Європі вже були відомі багато культур з тими самими ознаками. Це, насамперед, пісочнорівська та ієневська культури (деякі дослідники вживають термін «пісочнорівсько-ієневська єдність»)¹⁶, а також усть-камська¹⁷ і чохська культури¹⁸. Наявність у комплексах цих культур високих трапецій приводила до появи ідей про спорідненість їхніх індустрій із зимівниківськими комплексами. Так, О.Ф. Горелик робив висновки про можливість генетичного зв'язку зимівниківських пам'яток і

чохської культури¹⁹. Автор і О.Ф. Горелик у 1991 р. наполягали на наявності певних паралелей сабівського комплексу з пісочнорівською культурою²⁰, тобто погляди на можливі вектори культурних контактів зимівниківського населення докорінно змінилися.

Ситуація ускладнювалася тим, що майже паралельно з дослідженням комплексів Зимівники 1-2,3 і Сабівка 1 проводилось дослідження стоянки В'язівок 4а на Полтавщині²¹. Два дослідники цієї пам'ятки (В.Ю. Коен, І.М. Гавриленко), які попередньо інтерпретували в'язівочські матеріали, дійшли висновку, що комплекси В'язівок 4а і Зимівники 1-3 слід розглядати в рамках однієї археологічної культури. Тільки В.Ю. Коен називав таку культуру в'язівочською, а І.М. Гавриленко — зимівниківською. Обидва дослідники підкреслювали також подібність в'язівочської індустрії до пісочнорівської культури. Завдяки Л.Л. Залізнику назва «зимівниківська культура» закріпилася у літературі²² щодо зимівниківських пам'яток Донбасу, В'язівка 4 та подібних йому пам'яток (Загай, Дніпровець — останній відомий нещодавно)²³, а також щодо деяких пам'яток Дніпровського Надпорожжя (Острів Сурський 5 та інші)²⁴. У 1998 р. ситуація навколо питання про зимівниківську культуру загострилася. О.Ф. Горелик заперечив подібність в'язівочського і зимівниківського комплексів, але наголосив на тому, що обидва явища є постаренсбурзькими у своїй основі²⁵. Автор, у свою чергу, не визнав подібності в'язівочської індустрії і зимівниківської культури²⁶, заперечував наявність постаренсбурзьких рис у зимівниківських комплексах. А.М.Ш. Галімова²⁷, проводячи культурні паралелі усть-камської культури, взагалі запропонувала розглядати пісочнорівську, ієневську, усть-камську, чохську і зимівниківську культури у складі єдиної культурної області.

Останнє є логічним завершенням процесу пошуку спільної культурної підоснови всіх без винятку пам'яток з високими трапеціями. Якщо ж згадати, що існували ще скандинавські культури Фосна і Комса, які Л.Л. Залізник цілком справедливо вважає постаренсбурзькими²⁸, то є перспектива розширення цієї дивовижної області, яка має охоплювати більше ніж пів-Європи.

Отже, поширення кола культур з високими трапеціями, які ті чи інші дослідники намагаються пов'язати в різні ланцюги споріднених культур, набуло такого масштабу, що настала потреба відповісти на запитання: Чи можливе таке взагалі? Чи не маємо ми справи зі звичайними конвергентними процесами?

Як здається, таке запитання має право на існування з низки причин. По-перше, таке культурне утворення за своїми масштабами можна зіставляти хіба що з тими, що створювалися у залізну добу кочівниками, коли культурні області охоплювали майже цілі континенти. Існування утворень такого масштабу в мезолітичну епоху пояснити важко. По-друге, культури, які пов'язані спільною рисою — наявністю високих трапецій, розташовані у надзвичайно різноманітних ландшафтних умовах. Зимівниківська культура є культурою степовою, пісочнорівська, ієневська і усть-камська — лісові культури, В'язівок 4а і подібні йому пам'ятки (Загай, Дніпровець) розташовані на межі лісу і лісостепу, чохська культура пов'язана з гірським Кавказом, а саме чохське поселення розташоване на альпійському лузі. Таке розмаїття ландшафтних умов робить неможливим пошук будь-яких причин необхідності спілкування носіїв, безсумнівно, різних і зовсім не подібних господарсько-культурних типів.

Останнє, як здається, особливо важливо. Важко навести приклад, коли б у мезоліті утворювалися якісь культурні зони або культурно-історичні області, які б виходили за межі ландшафтних зон. Класичним прикладом є культурно-історична область Дювенсі, яка хоч і охопила надзвичайно велику територію від Англії до Українського Полісся, але не вийшла за межі зандрових зон лісового ландшафтного поясу. Саме утворення такої області було пов'язане не зі створенням гігантської інформаційної системи споріднених культур, а зі звичайним розселенням надлишків населення, яке просувалося у напрямку із заходу на схід. Так, формування таценки-кудлаївської культури Українського Полісся, за Л.Л. Залізником, пов'язане з міграцією з території сучасної Польщі коморницького населення²⁹. Взагалі ж західні культури області Дювенсі (Стар Кар, Мелстед, Дювенсі) сформувалися у пребореалі. Просування цих культур у басейни Вісли

й Західного Бугу привело до створення у середині бореалу коморницької культури³⁰. Відповідно, формування таценки-кудлаївської культури мало відбуватися ще в більш пізній час, як і в Литві, де кудлаївські комплекси з'являються на початку атлантикуму³¹.

Ми бачимо, наскільки процес формування області Дювенсі не подібний до формування того явища, яке можна назвати зимівниківською областю, або областю високих трапецій. Культури Дювенсі поширюються в єдиному ландшафті, формування їх відбувається неодноразово. Вік формування культури області Дювенсі поступово зменшується з просуванням носіїв цих культур на схід.

Зимівниківська ж область, яка теоретично, на думку багатьох дослідників, має право на існування, розвивалася зовсім інакше. Культури в межах цієї теоретично існуючої області з'являються в багатьох випадках одночасно і в усіх можливих ландшафтних умовах. Так, за сучасними уявленнями, зимівниківська, пісочнорівська, ієневська і усть-камська культури сформувалися наприкінці дріасу 3³². При цьому вже на найдавніших етапах свого існування всі ці культури мали у комплексах високі трапеції. Цей факт не може не насторожувати, і, швидше за все, зв'язок між культурами «зимівниківської області» з різних ландшафтних зон є ефемерним.

Важко побачити за фактами одночасного виникнення низки культур з високими трапеціями якісь факти генетичної спорідненості. Єдиним можливим поясненням цього феномена може бути конвергентний розвиток, який, з одного боку, пояснює нам подібність культур різних ландшафтних зон, а з іншого — не змушує відмовлятися від фактів наявності технологічних паралелей у кременевих комплексах цих культур.

Як здається, суттєвою причиною формування технологічних паралелей є деградація пластинчастої техніки розщеплення наприкінці плейстоцену і на початку голоцену. Поширення трансверсальних наконечників сприяло цьому незалежно від ландшафтних умов. Мезолітизація суспільства, яке було змушене стати більш рухомих в умовах переважання мисливства на нестадних тварин, потребувало значно полегшеної технології виготовлення мисливського обладнання. Використання лука і стріл під час полювання на нестадних тварин і птахів потребувало надзвичайно великої кількості наконечників, запас яких слід було постійно поповнювати. Деякі джерела дають нам уявлення про те, скільки було потрібно наконечників. На жаль, у межах України нам майже невідомі поховання мезолітичного часу з трансверсальними наконечниками. Проте для оцінки суспільної потреби в наконечниках не так уже й важливо, які саме типи супроводжували поховання. Тому використання матеріалів Оленеострівського могильника і яніславицького поховання буде досить коректним. Наприклад, у сагайдаку з одного з поховань Оленеострівського могильника було 17 наконечників³³. Широко відоме яніславицьке поховання, в інвентарі якого були 7 яніславицьких вістрів і 14 трикутників³⁴. Дуже важливим є той факт, що кременевий інвентар яніславицького поховання містив крім наконечників також нуклеуси для поповнення запасу наконечників. Не дивно, що за такої потреби в умовах постійної рухливості перемагали такі технологічні шляхи розвитку кременеобробки, які забезпечували просте і швидке виготовлення наконечників у будь-яких умовах і з будь-якої сировини.

Такі технологічні шляхи дуже часто були пов'язані з тим, що передбачали використання високих трапецій, які були надзвичайно легкі у виготовленні. Наприклад, більшість в'язівських виробів виготовлені шляхом ретушування знаму заготовок. Подібний спосіб дає змогу використовувати для виготовлення трансверсального вістря будь-який відщеп, сколотий з будь-якого нуклеуса: конічного, багатоплощинного чи навіть з аморфного нуклеоподібного уламка. Трапеції Зимівників 1-3 і Сабівки 1 виготовлені також з коротких пластин і пластинчатих відщепів із застосуванням псевдомікрорізцевої техніки, яка, що зазначалося вище, також не потребувала досконалих заготовок. Традиції, які передбачали спрощений шлях отримання трансверсальних наконечників, зберігалися й у пізньому мезоліті і неоліті. Наприклад, у деяких яніславицьких комплексах поруч із традиційними вістрями з'являються високі трапеції, виготовлені з відщепів, пластинчатих відщепів і пластин. Такі риси зафіксовані для стоянок Хутір Тете-

рівський ³⁵, Смоляниково, Сенчиці 5а ³⁶, Бородянка 3в, Прибірськ 3 ³⁷. Дуже цікаво, що багато трапедій із згаданих яніславицьких комплексів містять мисливське знаряддя, виготовлене як із застосуванням мікрорізцевої техніки, так і методом ретушування злавів заготовок. Більшість трапедій виготовляли без застосування мікрорізцевої техніки, тобто їх виробництво відбувалося шляхом використання полегшених технологій, на відміну від традиційних, які передбачали досить складну відтискну технологію розщеплення.

Описаний процес у яніславицькій культурі виражений дуже яскраво, у менш рельєфному вигляді він прослідковується у більшості фінальноплейстоценових і ранньоголоценових культур Східної Європи. Поруч з високими грубими трапедіями у матеріалах пісочнорівської та ієневської культур наявні аренсбурзькі вістря, що характеризує традиційну культуру пісочнорівсько-ієневського населення.

Усть-камські пам'ятки також відзначаються наявністю двох традицій виготовлення вістрер. Крім високих трапедій (інноваційна технологія) комплекси усть-камської культури містять ланцетоподібні вістря на пластинках (традиційна технологія, відома на території поширення усть-камської культури з палеоліту ³⁸).

У комплексах чохської культури зберігаються також дві технології виготовлення мисливського обладнання. Традиційна технологія, як здається, пов'язана з виготовленням трикутників з підтескою основи з черевця, які отримали назву чохських вістрер. Інноваційні технології представлені високими трапедіями.

В'язівський комплекс також несе ознаки використання двох технологій. Наявність у комплексі обушкових ножів та їхніх уламків досить надійно свідчить про формування в'язівських традицій на базі якоїсь культури кола Федермесер ³⁹. Цим в'язівський комплекс принципово відрізняється від зимівниківських комплексів Донбасу, що й не дає змоги віднести В'язівок 4 до зимівниківського кола пам'яток.

У комплексах зимівниківської культури є фактично лише один тип мисливського озброєння, а саме високі трапедії, опис яких подано вище. Цей факт сприяє ставленню до комплексу як до гомогенного з рельєфно окресленими культурними рисами, але разом з тим не дає змоги з високим рівнем вірогідності окреслити коло культур, які могли б бути попередниками зимівниківської культури. Саме тому для з'ясування цього питання можливе застосування тільки тієї частини зимівниківського комплексу, яка не пов'язана з мисливським обладнанням. Деяку інформацію дають нуклеуси. Наявність досить досконалих монофронтальних двоплощинних нуклеусів зустрічного зняття від пластин (рис. 3, 1, 5) може бути аргументом на користь генетичного зв'язку сабівського комплексу з фінальнопалеолітичними комплексами роголицько-передільського вузла пам'яток ⁴⁰, де подібні нуклеуси трапляються майже на всіх стоянках, а також з комплексом першого шару Федорівки ⁴¹. Цікаво, що деякі нуклеуси від відщепів Сабівки 1 зберігають риси описаної категорії нуклеусів від пластинчатих заготовок (двоплощинність, човноподібність, монофронтальність; рис. 3, 7; 4, 2, 5). Можливо, це показник того, що носії ранніх зимівниківських традицій якийсь час зберігали деякі культурні риси фінального епігравету. Не суперечить такому висновку й аналіз комплексів скребків, різців і комбінованих знарядь сабівського комплексу. Аналіз подібних знарядь Федорівки доводить, що вони майже аналогічні, на крайній випадок — дуже подібні. Спільними рисами є наявність серед скребків виключно кінцевих форм, у тому числі подвійних; наявність серед різців подвійних діагональних бічних форм; наявність комбінованих знарядь типу різець-скребок. Отже, немає досить вагомих підстав розглядати зимівниківську культуру Донбасу як явище, яке не могло сформуватися на базі місцевого гравету.

Як видно, більшість культур з високими трапедіями сформувалися на базі різних за походженням культурних традицій. При цьому більшість таких традицій пов'язані з територіями, на яких виникли мезолітичні культури з високими трапедіями. Відповідно, явища, які розглядають як пов'язані між собою культурно, є насправді конвергентними явищами. Як здається, не може йтися про виділення культурної області з високими трапедіями. Проте натомість є всі підстави вважати, що поширення високих трапедій — це наслідок втілення однієї з моделей

мезолітизації, пов'язаної з використанням спрощених технологій виготовлення геометричних мікролітів. Ця модель почала розвиватися ще у фінальноплейстоценовий час, зберігалася протягом усього мезолітичного періоду, не зникла з початком розвитку неолітичних культур і продовжувала існувати як реліктова модель пристосування технології до потреб мисливського господарства до кінця V тис. до н. е. (мається на увазі культура Ертеб'юле, у комплексах якої високі трапеції є навіть на керамічному етапі розвитку ⁴²).

І все ж описаний процес є прикладом досить незвичайного типу конвергенції, коли зовсім відкинути фактор культурних контактів неможливо. Запровадження виробництва високих трапецій стало можливим тільки після того, як носії тієї чи іншої археологічної культури запозичили в когось іншого саму ідею можливості створення трансверсального наконечника. Такий тип конвергенції можна було б називати опосередкованою конвергенцією. Так, виникнення трапецій у чоцькій культурі, не виключено, слід пов'язувати з наявністю якихось контактів з населенням Східного Прикаспію. Інакше досить важко пояснити наявність у чоцькому комплексі так званих рогатих трапецій, які трапляються в мезолітичних комплексах Усть-Урту ⁴³.

Носії пісочнорівської, ісєнєвської, усть-камської культур займали регіони, які мали спільні кордони. Не виключено, що розвиток виробництва високих трапецій тут був прискорений наявністю певних культурних зв'язків. Щодо появи трапецій не виключено, що носії однієї з цих культур були винахідниками такої інновації. Швидше за все, це були носії пісочнорівської культури, у комплексах якої широко представлені так звані алтинівські вістря, які нагадують високі трапеції.

Зимівниківське населення могло запозичити ідею виробництва трапецій у носіїв рогалицько-осокорівської культури, де геометричні мікроліти виробляли ще з доаерольдського часу із застосуванням класичної мікрорізцевої техніки.

Викладені припущення можуть свідчити про певну роль культурних зв'язків у процесі поширення високих трапецій. Проте джерела засвоєння ідеї виготовлення трансверсальних наконечників для більшості культур були різними. До того ж, такі культурні зв'язки, як правило, не виходять за межі ландшафтних або широтних поясів. Паралелі ж між культурами, регіони яких знаходилися у різних ландшафтних поясах, носять виключно конвергентний характер.

¹ Горелик А.Ф., Манько В.А. Предварительные итоги раскопок стоянки Сабовка-1 в Северо-Восточном Приазовье // Тез. докл. юбил. конф. к 100-летию Херсон. музея. — Херсон, 1990. — Ч. 1. — С. 29—30; Манько В.А. Зимовниковская культура каменного века в Северо-Восточном Приазовье // Теория и методика исследований археологических памятников лесостепной зоны. — Липецк, 1992. — С. 70—72.

² Залізник Л.Л. Фінальний палеоліт Лівобережної України // Археол. альманах. — 1994. — № 3. — С. 231—244; Гавриленко І.М. Зимівниківська археологічна культура. — Полтава, 2000. — 128 с.

³ Манько В.А. Проблемы зимовниковской культуры в Северо-Восточном Приазовье // Древние культуры Восточной Украины. — Луганск, 1996. — С. 10—31.

⁴ Манько В.А. Финальнопалеолитический комплекс стоянки Сабовка-1 в Северо-Восточном Приазовье // Древности Подонцовья. — Луганск, 1997. — С. 11—31; Манько В.А. Проблемы... — Рис. 9—11.

⁵ Манько В.А. Проблемы... — Рис. 3.

⁶ Манько В.А., Телиженко С.А. Проблемы абсолютной хронологии мезолита-энеолита Подонечья // Материалы и исследования по археологии Восточной Украины. — Луганск, 2003. — № 1. — С. 34—35.

⁷ Горелик А.Ф. Исследование мезолитических комплексов стоянки Зимовники I в Северо-Восточном Приазовье // СА. — 1984, — № 2. — С. 115—133.

⁸ Манько В.А. Проблемы... — Рис. 7, 8.

⁹ Горелик А.Ф., Удовиченко Н.И., Удовиченко А.Н. Группа мезо-неолитических памятников в районе пгт Георгиевка (Луганская область) // Материалы и исследования по археологии Восточной Украины. — Луганск, 2003. — № 1. — С. 11—30.

¹⁰ Горелик А.Ф. Мезолит Северо-Восточного Причерноморья (вопросы культурно-хронологического членения) // Материалы каменного века на территории Украины. — К., 1984. — С. 4—29.

¹¹ Цвейбель Д.С. Материалы мезолитической стоянки Кременная Гора в Донбассе // Материалы каменного века на территории Украины. — К., 1984. — С. 58—59.

¹² Телегін Д.Я. Мезолітичні пам'ятки України (IX—VI тисячоліття до нашої ери). — К., 1982. — С. 121—126.

¹³ Веклич М.Ф., Герасименко Н.П. К вопросу о стратиграфии мезолитических и неолитических памятников Луганской области // Проблемы исследования памятников археологии Северного Причерноморья: Тез. докл. — Херсон, 1990. — С. 20—22.

¹⁴ Горелик А.Ф. Исследование мезолитических комплексов стоянки Зимовники I в Северо-Восточном Приазовье // СА. — 1984. — № 2. — С. 127—133.

¹⁵ Там же. — С. 122—127.

¹⁶ Сорокин А.Н. Мезолит Жиздринского Полесья. Проблема источниковедения мезолита Восточной Европы. — М., 2002. — С. 131.

¹⁷ Кольцов Л.В. Мезолит Волго-Окского междуречья // Мезолит СССР. — М., 1989. — С. 68—86.

¹⁸ Амирханов Х.А. Чохское поселение. — М., 1987. — 160 с.

¹⁹ Горелик А.Ф. Исследование мезолитических комплексов стоянки Зимовники I в Северо-Восточном Приазовье // СА. — 1984. — № 2. — С. 115—133.

²⁰ Горелик А.Ф., Манько В.А. Указ. соч.

²¹ Коен В.Ю. Некоторые новые данные о культурно-историческом процессе в Азово-Причерноморском регионе в 10—11 тыс. до н. э. // РА. — 1992. — № 3; Гавриленко І.М. Розкопки мезолітичного поселення В'язівка 4а // Полтав. археол. зб. — 1994. — № 3. — С. 26—36.

²² Залізник Л.Л. Фінальний палеоліт Лівобережної України // Археол. альманах. — 1994. — № 3. — С. 231—244.

²³ Деткін А.В. Поселення епохи пізнього мезоліту в Черкаському Подніпров'ї // Археологічні дослідження на Черкащині. — Черкаси, 1995. — С. 24—26; Залізник Л.Л., Деткін А.В., Сиволап М.П. Мезолітична стоянка Дніпровець біля Черкас // Кам'яна доба України. — К., 2004. — Вип. 5. — (У друці).

²⁴ Нужный Д.Ю. О своеобразии памятников кукурекской культурной традиции в Днепровском Надпорожье // Каменный век: памятники, методика, проблемы. — К., 1989. — С. 145—154.

²⁵ Горелик А.Ф. Спорные проблемы изучения Зимовниковской археологической культуры // Проблемы археологии Юго-Восточной Европы: Тез. докл. VII Донской археол. конф. — Ростов н/Д, 1998.

²⁶ Манько В.А. Зимовниковская и вязовковская культуры: проблемы мезолита Левобережной Украины // Древности Северского Донца. — Луганск, 1999. — Вып. 3. — С. 3—23.

²⁷ Галимова М.Ш. Памятники позднего палеолита и мезолита в устье реки Камы. — Москва; Казань, 2001. — С. 148—150.

²⁸ Залізник Л.Л. Охотники на северного оленя Украинского Полесья эпохи финального палеолита. — К., 1989. — С. 81.

²⁹ Залізник Л.Л. Мезолит Юго-Восточного Полесья. — К., 1984. — С. 95—96.

³⁰ Kozłowski S.K. Mesolithic in Poland. A new approach. — Warszawa, 1989. — P. 112—130.

³¹ Ostrauskas T. Kabelių 2-oji akmens amžiaus gyvenvietė // Lietuvos archeologija. — 1999. — 16. — S. 31—66.

³² Залізник Л.Л. Передісторія України. X—V тис. до н.е. — К., 1998. — С. 145.

³³ Гурина Н.Н. Мезолит Карелии // Мезолит СССР. — М., 1989. — Табл. 9.

³⁴ Кольцов Л.В. Финальный палеолит и мезолит Южной и Восточной Прибалтики. — М., 1977. — С. 175—176.

³⁵ Неприна В.І. Неолітичне поселення в гирлі р. Гнилоп'яті // Археологія. — 1970. — Вип. 24. — С. 100—111.

³⁶ Залізник Л.Л. Население Полесья в мезолите. — К., 1991. — С. 34—36.

³⁷ Залізник Л.Л. Мезолит Юго-Восточного Полесья. — К., 1984. — С. 51—58.

³⁸ Косменко М.Г. Мезолит Среднего Поволжья // КСИА. — 1977. — 149. — С. 94.

³⁹ Гавриленко І.М. Зімівниківська археологічна культура. — Полтава, 2000. — С. 72.

⁴⁰ Горелик А.Ф. Памятники Роголикско-Передельского района. Проблемы финального палеолита Юго-Восточной Украины. — Луганск, 2001.

⁴¹ Неприна В.И., Залізник Л.Л., Кротова А.А. Памятники каменного века Левобережной Украины. — К., 1986. — С. 26—35.

⁴² Jankowska D. Społeczności strefy południowo-zachodniobałtyckiej w dobie neolityzacji. — Poznań, 1990. — S. 127.

⁴³ Коробков Г.Ф. Мезолит Средней Азии и Казахстана // Мезолит СССР. — М., 1989. — Табл. 95.

Одержано 11.03.2004

КОМПЛЕКС НИЖНЕГО СЛОЯ СТОЯНКИ САБОВКА 1
И ПРОБЛЕМЫ КОНВЕРГЕНТНОГО РАЗВИТИЯ
АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ КУЛЬТУР В МЕЗОЛИТЕ

Исследования комплекса нижнего слоя финальноплейстоценовой стоянки зимовниковской культуры Сабовка 1 позволили охарактеризовать процесс мезолитизации территории степной части Восточной Украины. Характерные черты ранней зимовниковской культуры — наличие отщеповой техники расщепления, основанной на использовании многоплощадочных и подконических нуклеусов, а также преобладание в геометрическом комплексе высоких симметричных трапеций, изготовленных в псевдомикрорезцовой технике. По указанным параметрам зимовниковские комплексы находят параллели в ряде мезолитических культур Восточной Европы. При этом географические рамки распространения таких культур находятся в пределах разных ландшафтных зон. Данное обстоятельство позволяет интерпретировать культурные параллели зимовниковским комплексам как отражение конвергентного развития мезолитических культур.

V.A. Manko

THE ASSEMBLAGE OF THE BOTTOM LAYER
OF SABOVKA 1 SITE AND THE PROBLEMS OF COVERGATION
DEVELOPMENT OF MESOLITHIC CULTURES

Exploration of the bottom layer of the final-Pleistocene site of Zimovnikovskaya culture Sabovka 1 allowed characterizing the process of mesolithization of the territory of the steppe part of the Eastern Ukraine. The typical features of early Zimovnikovskaya culture are flake techniques based on the usage of multiplatformal and almost conical cores, a great number of high symmetric trapezes made using pseudo-microburing technique. Basing on the abovementioned characteristics Zimovnikovskiy assemblages have parallels among a number of Mesolithic cultures of Eastern Europe. At the same time geographically these cultures occur in various landscape zones. This fact allows interpreting cultural parallels of Zimovnikovskiy assemblages as refecton of convergent development of Mesolithic cultures.

Е.А. Кравченко

МАТЕРІАЛИ ДОБИ ПІЗНЬОЇ БРОНЗИ
З ПОСЕЛЕННЯ УЧ-БАШ

*Пам'яті Станіслава Францевича Стржелецького —
дослідника поселення Уч-Баш*

У статті розглянуто матеріали з поселення Уч-Баш у Південно-Західному Криму, що зберігаються у фондах Національного заповідника «Херсонес Таврійський» (НЗХТ). Оpubліковано кераміку з будівлі I цього поселення, а також зроблено спробу її типологічного аналізу та культурної інтерпретації.

Початок ранньої залізної доби на території Північного Причорномор'я, як і у Східній Європі в цілому, знаменувався кардинальними змінами в матеріальній культурі населення, формах господарювання і соціальній структурі племен, які населяли ці землі. Чинником цього стала поява кочівництва зі своєю специфікою соціального устрою та економіки, притім корені цього процесу варто шукати у зміні умов соціально-економічного розвитку степового населення часу фінальної бронзи. Проте насамперед